

NOVO PROMIŠLJANJE I NOVO VREDNOVANJE BOSNE

Rusmir Mahmutćehajić (1998.): Čitanje historije i povjerenje u Bosni. Kriva politika. Tuzla-Sarajevo-Zagreb: Radio Kameleon-Did-Durieux

1. Sveobuhvatnost narativno-metodološkog diskursa

U *hiperinflaciji* pisanih svjedočanstava o ratu u Bosni i Hercegovini (1992.-1995.) – od memoarsko-autobiografskih bilješki do djela sa historiografskim pretenzijama – knjiga prof. dr Rusmira Mahmutćehajića predstavlja istinsko osvježenje, kako po idejama tako po njihovoj interpretaciji. Ono po čemu ostaje pamtljiva, zbog čega joj se čitatelj ne prestano mora vraćati i s njom živo diskutirati, njezina je sveobuhvatnost po čemu – uza sve markantne odlike – ona predstavlja žanrovski prvijenac u povijesti bosanskohercegovačke literature, slično kako je to svojedobno, u domeni historijskoga eseja, predstavljala knjiga Ivana Lovrenovića *Labirint i pamćenje (Unutar nja zemlja)*.

Njezina sveobuhvatnost zasnovana je na širini autorova idejnog diskursa u kojemu su – počev od teološke dimenzije bosanske enigme do globalnih geostrategijskih preoblikovanja Europe i Svijeta na principima liberalne demokracije kao neophodnog okvira kontekstualizacije aktualne bosanske drame – u izbalansiranoj međuovisnosti i u logičkom redu – smještene činjenice jedne fascinantne fabule. Unutar njezinih polaznih i završnih premisa – između sakralne i profane dimenzije bosanske tragedije – na svakoj stranici množe se nova pitanja i nova iznenađenja. Tako se oko Bosne – kao oko nekog velikog magneta – na fonu autorove duhovnosti i etike koji ne isključuju ništa i nikoga, skladno prepliću prošlo i sa-

dašnje, lokalno i globalno, sakralno i profano da bi, na koncu, s ovom knjigom čitalac prešao granicu neslućenih spoznajnih mogućnosti.

2. O sakralnom biću Bosne i Hercegovine i ideologijskim konceptima njegova razaranja

Za Mahmutćehajića Bosna i Hercegovina biće je više vrste sedimentirano stoljećima na postulatima svetih predanja objavljenih religija. U *obzorjima bosanskih vidika* – kaže autor – tu činjenicu jamče vijekovima trajuća bliskost mesdžidnih munara i crkvenih tornjeva, opetovanja mujezinova zova i crkvenog zvona. Ali, to je samo iskaz snage osjećanja prema kojem isključivost oblika obreda nije moguća kao sveto predanje ako istodobno nije i svjedočenje općenitosti raspoloživog ljudskog izbavljenja. Postojanost tih uspravljenosti u bosanskim vidicima moguća je samo kao odraz unutarnjeg stanja prema kojem mnoštvo oblika svetih predanja ne poriče svetost izvorne ljudske egzistencije. Kroz ovo mnoštvo oblika usmjerenosti izbavljenju, intelektualnom širinom atipičnom za naše reducirane društvene uvjete, autor razobličuje *razarateljske pomame isključivosti* zasnovane na konfesionalnom autizmu i neznanju koje predstavlja kao novu formu ateizma – recidiva komunističkoga totalitarizma.

Mahmutćehajićev pristup razrješenju najtežeg balasta bosanskohercegovačke povijesti – tzv. konfesionalizama – zasnovan je na *Kristovoj i Muhammedovoj bliskosti ili tajnovitoj istovjetnosti sa*

samim Središtem pri čemu svaka pojedinačna ljudska usmjerenost prema transcendentnoj jednosti doseže i njih kao pokazanje unutarnjeg u svijetu vanjskog, ili kao Božje Lice u svjetovima pokazanja. Postavljajući težište ove kršćansko-islamske eshatologije na ezoterični sadržaj religija, autor upozorava na suvremene tendencije sekularističkog poimanja Boga čime se nameću različitosti u religijskim oblicima kao konačna stanja. Za autora, međutim, vjera ima onoliko koliko ima ljudskih pojedinačnosti, (a) razlike su samo u simbolima i jezicima kojima se pojedinačne sudbine okupljaju u zajednicama ili crkvama.

Kao antipod ovoj svebosanskoj duhovnoj matrici, koja ne negira razlike ali ih produktivno relativizira – kao uzročnik čije djelovanje nije moguće otkloniti racionalno-pojmovnim kategorijama mišljenja – nalaze se kriva čitanja povijesti koja u svojim ideološko-nacionalnim modalitetima proizvode teoriju o sukobu civilizacija sa konfliktima između različitih etničko-vjerskih zajednica – neminovnim iskazom njihove neuskладivosti. Dakako, autor se autoritativno razračunava s ovim plitkim shvaćanjem koje u suštini predstavlja *izdaju religija... denominacionalizam i zajedničarstvo... okrutna izopačenja i pojednostavljenja.*

3. Razumijevanje islama: islam i budućnost Europe

Fokusirajući povezanost *crkava i vjerskih organizacija s političkim nacrtima, pri čemu se prešućuju ili iznevjeravaju počela svetog predanja, smještajući bosanski slučaj u okvir restrukturiranja Europe nakon sloma komunizma, autor postavlja jedno od ključnih pitanja: problem razumijevanja islama, a s njim i pitanje sudbine Bošnjaka. Polazeći od ispravne postavke da su velikosrpski i velikohrvatski zahvati u Bosnu recidiv europskog prin-*

cipa o izgradnji nacionalnih država, koji su idejno utemeljeni u shvaćanju Evrope kao kršćanskog kontinenta autor pravilno zaključuje da razgraničenje između katoličanstva i pravoslavlja, prema tome, jeste isto što i razlučenje etnonacionalnih država Hrvata i Srba.

I jedna i druga nacionalna ideologija (zapravo, njihovi redukcionistički plemenski etno-konfesionalni modaliteti), koje su bez obzira na povezanost s religijskim idejama u svojoj suštini komunističke (ateističke), u servilnoj odanosti ideji razgraničenja kao *konačnog rješenja* iracionalnih povijesnih napetosti, računale su s bosanskim Muslimanima kao potencijalnim saveznicima. Ovu slatku utopiju srpskoga i hrvatskoga nacionalizma sažeto je demistificirao S. M. Džaja: *Hrvatski i srpski nacionalizam... očekivali su od Muslimana jasno razlikovanje između religije i nacije, a da sami nisu razmišljali o tome koliko je do danas uspjele razgraničenje između 'nacije' i 'religije' kod njihovih vlastitih naroda, prije svega kod Srba.*

S obzirom da se u međunarodnim krugovima od samog početka računalo s realnom mogućnošću raspada Bosne i Hercegovine, u čemu je shvaćanje o islamu kao *neevropskoj pojavi* koja se manifestira kao *nadređenosti religije političkoj viziji svijeta* odigralo ključnu ulogu, odgovornost za sudbinu mlade države u cijelosti je pala na pleća bošnjačke politike. Njezin odgovor, na žalost – pristanak na reduciranje bosanskohercegovačkih državnih sadržaja na *muslimansku državu* – ubrzao je proces svođenja bosanskohercegovačke države na kategoriju prostora. Time se zatvorio krug činjenica unutar kojega su svi mirovni projekti uvijek računali sa stvaranjem tri etnonacionalne teritorije. Na poslijetku, i Dejtonski je sporazum ozvaničio podjelu države na dva dijela i tri etničke vojske, međutim, on je samo privremeno zaledio jedno

stanje koje se može održavati duže ili kraće vrijeme, ali koje će – u cilju stabilnosti Europe – uvijek iznova tražiti trajno rješenje.

Time, naravno, bosanski problem kao trajni recidiv prošlostoljetnog Istočnog pitanja europske politike ne silazi s njezina dnevnog reda nego se samo privremeno i provizorno odgađa; naime, ako islam kao *cjeloviti kulturni sistem, jedna stara polis-religija, u kojoj religiozna sfera obuhvaća svjetovnu sferu ritualno i time javno normira ne samo individualni i obiteljski život nego i suodređuje politički identitet* (S. M. Džaja) i jeste *neevropska pojava*, nije moguće zanijekati činjenicu o njegovoj europskoj geografičnosti kada je u pitanju Bosna i Hercegovina. Osim toga, za razliku od islama u Zapadnoj Europi čiji su nositelji uglavnom radnici-migranti i koji je novijega datuma, islam u Bosni i Hercegovini autohtona je pojava i baštini stoljetnu tradiciju. Dok je osnovni problem *doseljeničkog* islama u Zapadnoj Europi pitanje kako biti manjina u kršćanskoj većini, problem bosanskohercegovačkih muslimana, *s obzirom na njihovu vezanost za povijesni tok drukčiji od onog evropskog nakon renesanse*, strukturalno je drukčije naravi i svodi se na pitanje izgradnje modernog državno-političkog identiteta koji će – uz uvažavanje svih bitnih postavki islamske kulture – izgradnju države Bosne i Hercegovine ostvarivati u sklopu europskog pravnog mišljenja. Izlazak iz ovog dubokog procjepa zadatak je koji traži angažiranje vrhunskih intelektualnih i političkih potencijala. Naravno, ne samo muslimanskih, premda njih ponajprije.

Religijska dimenzija problema izbija u prvi plan, a usklađivanje različitih kulturoloških sistema i nužno je i moguće. Otkrivajući – onako kako to čini R. Mahmutćehajić – neuralgične točke dijaloga, uvijek držeći u vidnom polju utemeljujući princip, izbjegavajući deter-

minirajuće sudove, inzistirajući na uvijek razmatrajućem sudu, bilo bi moguće eliminirati okorjele predrasude i razmaknuti sadašnje skučene vidike. O tome autor kaže: *Kada se polozi vjere svedu samo na apsolutizirana tumačenja vjerskih zamisli i simbola, uz odustajanje od onih obzora u kojima se, bilo preko Krista, bilo preko Muhammeda, pokazuje Jednost, onda se iza religijskih zastora uspostavljaју zasebnosti čija snaga ovisi o mržnji. Takvim uzvraćanjem i bosanski muslimani se svode na mišljenje i djelovanje koje je protiv njih.*

4. O bosanskim krstjanima, *islamskoj kristologiji i suvremenoj drami bošnjačko--muslimanskog identiteta*

Atomizirajući sve pojave i procese, pronicući u suštinu problema duboko ispod površinskih naslaga na kojima se pogled većine obično zadržava, kao prvi relevantan bošnjački mislilac Mahmutćehajić pravi jasan otklon od tzv. *Bogumilskog ideologema* i suvremeni identitet Bošnjaka-muslimana ne veže za ovaj nacionalni mit što ga je u javnost uveo Safvet-beg Redžepašić (1870.-1934.). Na taj način – u težnji za prevladavanjem pseudo-identiteta i dosežanjem povijesne istine – autor aktivira neuralgičnu točku bošnjačko-muslimanskog identiteta koji je – uostalom kao srpski i hrvatski – duboko prožet mitom i usidren u suvremenim etno-konfesionalnim ideologijama.

Za razliku od aktualnog trenda u bošnjačkoj historiografiji i publicistici, u čijem se diskursu prihvaćanje islama kod bosanskog stanovništva u 15. i 16. stoljeću obvezatno tumači kao odraz oštih vjerskih suprotnosti u srednjovjekovnoj Bosni i nepomirljive odbojnosti tzv. bogumilstva prema kršćanstvu, Mahmutćehajić širenje nove vjere izvodi iz principa *islamske kristologije*, odnosno iz *Kristova poziva, jasno ocrtanog u evanđeljskom*

sadržaju o Parakletosu. Za bosanske krstjane – u ovoj simetričnoj povijesno-teološkoj teoriji – odane evendelskom principu, to Kristovo navještenje obistinilo (se) u izlasku Muhammeda, koji je naviješćeni Branitelj, ili Parakletos.

Može li ovakvo prevratničko tumačenje jedne velike povijesne cezure naići na širi krug zagovornika u bošnjačkim krugovima ostaje da se vidi, ali je zato izvan sumnje činjenica da hermetičkim zatvaranjem i isključivanjem neislamskih sadržaja iz vlastite biografije islam u Bosni i Hercegovini u budućnosti neće dobivati na uvjerljivosti niti će – što se proklamativno ne propušta naglasiti – predstavljati obrazac religiozne tolerancije. O tome kako različite civilizacije imaju potpuno različite zahtjeve nego li društva pisao je F. Braudel.

Dakako, iz vida se ne smije gubiti okolnost da se tek u našem stoljeću započelo s ozbiljnim dijalogom između različitih religija, i da o završnoj bilanci još ne može biti govora. Ovaj dijaloški pothvat, unatoč svim protuslovljima i napetostima, morao bi se zasnivati na činjenici da nitko ne posjeduje gotovu istinu, nego da smo uvijek na putu do sve veće istine, a da različitost religija ne niječe jedinstvenost Boga kao univerzalnog prapočela.

U uspostavi nove europske paradigme, čijem tumačenju Mahmutćehajić poklanja zapaženo mjesto, Bosna i Hercegovina s Bošnjacima-muslimanima može postati vozilom novih ideja i na taj način pridonijeti bržem i produktivnijem premošćenju suprotstavljenih polova novoga svijeta koji nastaje pred našim očima. Put do nove svijesti, međutim, dug je i podrazumijeva potragu za adekvatnim kulturnim obrascem zasnovanim na najširem spoznajnom diskursu i duhovnom kopernikanskom zaokretu koji iz vida neće gubiti kozmički balans između religije nade (židovstvo), religije ljubavi (kršćanstvo) i religije vjere (islam). Prof. Mahmut-

ćehajić pokazuje da je u jednoj, naizgled zamršenoj i bezizglednoj stvarnosti, sa bezbroj mogućnosti potrebna samo praktična odluka koja želi biti djelatna: ortopraksija.

Iskorakom iz močvare redukcionističkog konfesionalnog autizma – jednog trivijalnog pseudo-povijesnog artefakta zaduženog da na radnoj temperaturi neprestano održava tzv. retrospektivne mržnje – tumačeći vjeru Logosom svoga vremena, Logosom sveukupnosti, ostvaruje se jedinstvo spoznaje, volje i djelovanja. Tako se, uz poziv na izvorne principe svetih predanja, uspostavlja konstruktivan dijalog s poviješću i vječnošću koji je u punoj službi promišljenijeg vrednovanja ovozemaljske egzistencije i jedan temeljno novi stav spram svih zadatih razlika. S odijela starih polemika, isključivosti i okorjelih predrasuda stresa se stoljetna prašina, a razlika između kršćanstva i islama svodi se na pojam inspiracije; Za kršćanima se iskustvo Boga ostvaruje na najintimniji način u euharistiji; u Kristu je, naime, Riječ postala tijelom. Musliman doživljava Boga u koncentraciji; U Kur'anu je naime riječ postala knjigom (Josef van Ess).

Kada je riječ o religioznoj inspiraciji u svjetlu današnjeg odnosa islama i kršćanstva, u obzir je nužno uzeti povijest kršćansko-islamskog sinkretizma od kojega etno-redukcionizam i etastički klerikalizam današnjice rado skreću pogled. Sv. Franjo Asiški – drugi nakon Jedinoga (Isusa Krista) ... najsvjetliji lik povijesti Zapada (L. Boff) – na Istoku je tako duboko doživio molitveni poziv mujezina da je sličan znak poželio i na Zapadu. Suvremena tragedija Bosne, zapravo, hrani se sindromom nekompetencije, nesretnom okolnošću da je tumačenje najuzvišenijih pologa vjere i civilizacije na raspolaganje izručeno jurišnicima nacionalno-plemenske ortodokcije koji u sveopćoj inflaciji vrijednosnih kategorija neprestano proiz-

vode *demonsku depersonalizaciju egzistencije i kulture* (L. Boff), Religija gubi svoje transcendentalne osnove, *sudjelovanje se tretira kao veličanje zajednice, a ne uvjerenja* (E. Gelner), kako to pokazuje i najsvježiji primjer intoniranja državne himne na kraju mise koju je u Splitu, prilikom posjete Hrvatskoj, predvodio papa Ivan Pavao II.

Mahmutćehajićeva ortopraksija, međutim, kao novo opravdanje egzistencije, zasnovana na bosanstvu kao savezu svih i liberalnoj demokraciji koja može transcendirati postojeće zasebnosti jedino ako uvaži da je svako vrednovanje kulture sa stanovišta druge zasebnosti redovito i vrsta nametanja jednih značenja, simbola i ideja drugima, nudi obrazac prihvatljiv svakom otvorenom i kritičkom duhu, utemeljen na sposobnosti da se u sadržajima kulture poznaju razlozi povjerenja prema drugima koji sudjeluju u zajednici ili društvu.

S ovim normativnim principom – u suobraćanju i suprožimanju različitih oblika shvaćanja Božje prisutnosti – u duhu franjevačkog zahtjeva da apstraktno mora služiti konkretnom (M. Babić), ozbiljuje se ideja novog promišljanja Bosne, gdje se želja za vlastitim priznanjem neće realizirati kroz grubu negaciju "drugoga" i nametanje jedinstva kao oblika terora etno-konfesionalne većine.

5. Novo određenje Europe i budućnost BiH

Višestruka "razobličnost Bosne" i uspostava etnonacionalnih država kao *vrh koplja Evrope koja se stvara* (U. Altermatt) okvir su za sumorni kontekst sadašnjice, za budućnost bez međusobnog povjerenja i izostanak države kao regulatora za kroćenje političke moći pojedinaca. Stupanj naslijeđenog povjerenja, ionako nizak, s ratnim razaranja i euforijom krivotvorenja povijesti u službi etnacio-

nalnih elita, sveden je na najnižu razinu.

U novim modalitetima ponavlja se najstarija lekcija iz bosanske povijesti: sudar interesa velikih sila i njihovo razgraničenje preko Bosne. Američka politička volja i linija Tallin-Varšava-Budimpešta-Osijek-Mostar-Ploče, linija do koje trenutno seže utjecaj NATO-a, određuju preoblikovanja koja su u toku i čiji se kraj još ne može ni naslutiti. Upravo na ovoj crti, prelomljena preko entitetske linije, BiH ima svoju geopolitičku osovinu...(!).

Svi dojučerašnji odnosi, svi vrijednosni sustavi, sve alijanse i savezi podvrgnuti su temeljitoj reviziji, cijeli je Svijet u potrazi za prihvatljivom alternativom unutar koje se znanost i tehnika treba da oslobode svog hegemonijalnog, nadmoćnog položaja (L. Boff).

* * *

Pred nama je – podvucimo to još jednom – uistinu neobična knjiga: žanrovski neodrediva, konceptijski originalna, idejno sveobuhvatna. Njezina stalno rastuća snaga – snaga uvjerljivosti – izvire iz autorova sustavnog napora za izgradnjom humanijeg društvenog poretka, izmirenjem atavističkih isključivosti i novim, čvršćim ukorijenjenjem. Ostajući u epicentru zbivanja, on je istovremeno dovoljno distanciran od svih žarišta misaonih stranputica; magistrala kojom se kreće Mahmutćehajić usmjerena je prema objašnjenju sudbine svijeta, na ideji njegova učovječenja u obzoru pune afirmacije sakralnoga bića Bosne. Do jučer niti neslućena, globalna važnost Bosne ogleda se danas upravo u tome; na jednom nevelikom prostoru, na margini povijesti, sudarile su se planetarne oprečnosti; između Istoka i Zapada, islama i kršćanstva, između različitih političkih i državnih koncepcija. Rezultat: opća bezidejnost, robovanje potrošenim idejama, *nihilistička ontologija* koja je učinila nemogućim

moral u teoretskom i praktičnom smislu (M. Babić). Moralno, obvezujuće djelovanje, iščezlo je iz horizonta ljudskosti, svi odnosi svedeni su na praznu formu bez moralnoga sadržaja.

Za Mahmutćehajića je, međutim, *znane preduvjet rješenju svake slabosti*; na tom putu samopromatranja i zrenja u ogledalu drugoga i drukčijega, opskrbljen jedino vlastitim spoznajama i povijesnim iskustvom, on iskače iz tradicionalnih tračnica, mijenja temeljni uzrok događaja i čitatelja približava stanju vlastitog prosvjetljenja. Slažući ideje u skladnu građevinu, maksimalno otvoren različitim mogućnostima, od svoje slobode on nesebično daruje svakom tko je sposoban pratiti čudesnu geometriju koncentričnih krugova uvijek novih istina koje izviru iz prapočela: *Naš Bog i vaš Bog jeste Jedan i Isti Bog*.

Upravo po toj neutaživoj želji za dosezanjem pune istine, dovodeći pod znak pitanja smisao života i postojanja u

apokaliptičnoj situaciji koja se gotovo može dodirnuti rukama, Mahmutćehajić uspostavlja novu etičku normu za postindustrijsku civilizaciju zasnovanu na priznanju i razumijevanju, na otvorenosti i prihvaćanju, na aktiviranju uloge različitih kultura u ekonomskim zakonitostima razvoja ljudskog društva.

Jednom, kada sadašnja etno-konfesionalna tlapnja u čiju mrežu je uhvaćena Bosna postane povijest, kada se o njoj bude raspravljalo *sine ira et studio*, ova će knjiga – u to ne treba sumnjati – sa svojim zrakasto raspoređenim idejama snažno osvjetljivati smjer u kojemu će se kretati ujedinjena Europa. Bude li političke mudrosti i volje, bude li u Bosni karizmatika tipa Mahmutćehajića sposobnih za adekvatnu reakciju na degeneriranu stvarnost, u tom će se smjeru pod europskim kišobranom kretati i ujedinjena Bosna.

Dubravko Lovrenović

NASTAVAK DESETERCA DRUGIM SREDSTVIMA

Žanić, Ivo (1998.) *Prevarena povijest*. Guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1990-1995. godine. Zagreb: Durieux, 432 str.

Ivo Žanić poznat je i priznat publicist i urednik. Još je 1987. godine objavio knjigu *Mitologija inflacije*, a 1993. drugu, pod naslovom *Smrt crvenog fiće*. Njegova najnovija knjiga logičan je nastavak prve dvije. Prva je govorila o *bauku* inflacije koji kruži idiličnom zbiljom slobodnih udruženih radnika, najavljujući kraj socijalizma. Druga, o simboličnoj smrti jugoslavenstva pod tenkovima gusjenica Jugoslovenske narodne armije. Posljednja Žanićeva knjiga objašnjava kako su i socijalizam i jugoslavenstvo desetljećima bili neprirodne izrasline na kolektivnom memorijском tkivu balkanskih naroda. U

biti, povijest je počela, a onda odmah i zastala, 1389. godine na Kosovu polju.

Prevarena povijest uz Uvod i Epilog sadrži trinaest poglavlja. Na kraju knjige nalazimo i niz ilustracija, bogatu bibliografiju i kazalo važnijih pojmova. Podnaslov knjige – *Guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1990-1995. godine* – mnogo je uži od njezina stvarnog sadržaja. Ambicije autora mnogo su veće, a možemo odmah reći kako ih on uspijeva i ostvariti. Naime, osnovu knjige čini prerađena i doradana doktorska disertacija kojom je Žanić stavio akademsku krunu na svoje izuzetne